

STÁT
STÁT
STÁT

STÁT

V

ROZ

KLÁ

DU

Host

Saša
Uhlová

Pavel
Špíchal

Apolena
Rychlíková

Jan
Běliček

Reportáže z oblastí, na které se od sametové revoluce zapomnělo

**Reportáže z oblastí, na které se
od sametové revoluce zapomnělo**

Stát v rozkladu

Jan Bělíček Apolena Rychlíková Pavel Špíchal Saša Uhlová

**Reportáže z oblastí, na které se
od sametové revoluce zapomnělo**

STÁT V ROZ KLA DU

V Brně 2021

Jan
Bělíček

Apolena
Rychlíková

Pavel
Šplíchal

Saša
Uhlová

© Jan Bělíček, Apolena Rychlíková,
Pavel Šplíchal, Saša Uhlová, 2021

© Host — vydavatelství, s. r. o., 2021
(elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-1170-9 (PDF)

ISBN 978-80-275-1171-6 (ePUB)

ISBN 978-80-275-1172-3 (MobiPocket)

Všem, kteří se s námi podělili o své příběhy

Obsah

Úvod

Rok nula 10

Saša Uhlová

1 Dneska už si vezmu, co kde dají 18

Pavel Šplíchal

2 Nějaká možnost je lepší než žádná možnost 40

Apolena Rychlíková

3 Nechcete se probudit uprostřed lesa jako kus masa 62

Saša Uhlová

4 Zůstávají ti, co odejít nemohou 96

Jan Bělíček

5 Marketing nám tady kulturu nezachrání 122

Pavel Šplíchal

6 Nikdo nás tady nechce 158

Stát v rozkladu 176

Rok nula

Úvod

Bylo léto roku 2019 a na redakční terase v Nuslích jsme probírali blížící se třicáté výročí sametové revoluce. Bylo víceméně jasné, jak se bude samet oslavovat, alespoň v Praze a větších městech: tu více, tu méně kýčovitým vzýváním vágních demokratických hodnot a nezapomínáním na temnou minulost. Ale jak se bude třicet let českého kapitalismu oslavovat v českých regionech?

Před očima nám začala vyvstávat témata, o kterých posledních třicet let slýcháme skoro neustále, ale přitom se vlastně nikam příliš neposunula. Reformy vzdělávání, zdravotnictví, důchodového systému i revitalizace uhelných regionů se přetřásaly a přetřásají takřka nepřetržitě. Neexistovala snad žádná polistopadová vláda, která by nechtěla některou z těchto oblastí reformovat a měnit. A žádná z nich v těchto oblastech v podstatě nic neudělala. Chtěli jsme proto zjistit, v jaké kondici tyto oblasti jsou a jak se všeobecně nastavený a aplikovaný systém projevuje v životech lidí na periferiích. Rok 2019 totiž pro někoho možná mohl být slavným třicetiletým „výročím svobody“, v jiných lidech však buď nic nevzbuzoval, nebo se dokonce mohl stát terčem výsměchu, zdrojem frustrace a nenávisti. Větší naději by možná ve všech mohla vzbuzovat představa velkého restartu a tlusté čáry za érou, v níž jsme strukturální problémy neřešili a o blahobyt celku společnosti se příliš nestarali. Rok 2019 by mohl být takovým našim rokem nula. Tak jsme také nakonec nazvali náš reportážní cyklus o věcech, o kterých naši politici už třicet let mluví a dalších třicet let mluvit budou. Tedy o neřešených strukturálních problémech a o tom, jak se propisují do reality života v českých regionech.

Jenomže rok 2020 nám na pomalé bilancování a rozjímání nenechal příliš prostoru. V březnu pronikla i do Česka globální koronavirová pandemie a náš reportážní projekt získal úplně jiný rozměr. Najednou bylo nevhodné přemýšlet o tom,

jestli je stávající stav zdravotnictví, vzdělávání nebo důchodového systému dostačující a zdali je možné je jakkoli reformovat. Zničením to vypadalo spíše tak, že budeme všichni přemýšlet nad tím, jak zabránit jejich absolutnímu kolapsu a rozkladu. A všechny námi vybrané oblasti – důchodový systém, školství, zdravotnictví, zaměstnanost, postindustrializace, kultura – se staly sférami, v nichž se pandemická krize projevila nejviditelněji. Ukázalo se, že naše zdravotnictví vydává zcela nadstandardní výkony neúměrné tomu, jak je financováno. Dokáže sice zachraňovat enormní množství lidských životů, ale stojí na obětavosti a vykořisťování zdravotnického personálu. Tyto problémy mělo české zdravotnictví i před koronavirem, ale během pandemie na ně bylo vidět jako nikdy dříve. Jenomže podobné jevy jsme začali pozorovat i v dalších sledovaných oblastech a zcela jasně se ukázalo, že dlouhodobě neřešené problémy jsou zároveň těmi nejslabšími místy naší společnosti a mohou ji jednoduše destabilizovat.

Sféry, které jsme vytypovali jako slabá místa českého postkomunistického systému, nám najednou začaly erodovat před očima a rozpadat se. Po roce a půl zkušenosti s pandemií se tak dnes ptáme, k čemu nám vlastně je státní aparát, když nás před podobnými hrozbami nedokáže efektivně chránit a nedokáže zajistit ani to, aby se velké části společnosti nezačaly okamžitě propadat do nouze, a někdy dokonce až bída.

Texty v této knize vycházejí do velké míry z reportážního cyklu *Rok nula*, který jsme ve druhé polovině roku 2020 publikovali na stránkách internetového deníku *A2larm.cz*. Tyto reportáže z českých periferií, jejichž vznik finančně podpořil Nadační fond nezávislé žurnalistiky, částečně nahrazují sebe-reflexivní nástroje státu, které by měly na všechny tyto nedostatky poukazovat a které evidentně příliš nefungují. Texty v této

knize mohou otevřenému čtenáři ukázat, kde se nacházejí slabá místa české společnosti. Za posledních třicet let je jich už tolik, že tato kniha rozhodně nemůže přinést jejich vyčerpávající výčet. Jednotlivé reportáže jsou sice regionálně zasazené, to ale neznamená, že se s podobnými problémy nepotýkají také lidé na jiných místech republiky. Nekvalitní učňovské školství není problémem výhradně Ústeckého kraje, ale stejné potíže s ním mají takřka kdekoli na našem území. V dalších oblastech to bude podobné. Do knihy se zároveň nedostala celá řada témat, která jsou stejně důležitá a stejně dlouho neřešená jako ta ostatní — ať už mluvíme o veřejné dopravě, poštovních a zásilkových službách, krizi bydlení nebo akutní hrozbě klimatické krize, jejíž důsledky začínají pomalu, ale jistě zasahovat i do české reality.

Mnoho lidí se dnes ptá, jak jsme se do této situace dostali a proč nefunguje nic z toho, co jsme považovali za samozřejmost. Abychom správně odpověděli, musíme se vrátit minimálně do roku 1989 a určitě by bylo možné sledovat rozpad státních institucí už v pozdní československé normalizaci osmdesátých let. Porevoluční reakcí na robustní a autoritářsky sešněrovanou normalizaci byl štíhlý stát devadesátých let. Měl to být stát, který nebude lidem zbytečně mluvit do života a nechá vše na svobodných občanech, případně na neomylných zákonech volného trhu. Tato neoliberální doktrína, kterou do sebe porevoluční Česko nasávalo jako nezpochybnitelný přírodní zákon, udělala do myšlení české společnosti velmi hluboké rýhy. Významně promluvila i do boje s pandemií. Zcela hmatatelně a neoddiskutovatelně se před námi zhmotnila v podfinancovaných složkách státního aparátu, které mají dohlížet na zdraví a bezpečnost populace nebo zajišťovat sociální pomoc. „Proč za takové instituce utrácet, když za sebe každý zodpovídáme sami?“ Tak v podstatě zněla postkomunistická odpověď na potřebu dobře

fungujícího a robustního státního aparátu. Nyní ale sledujeme, jak tragické důsledky tato odpověď má.

Až do roku 2020 jsme nezažili podobně hlubokou krizi, která by nám tak krystalicky demonstrovala, o co všechno jsme v posledních třiceti letech svým vlastním přičiněním přišli. Převládala tady představa, že český systém funguje relativně bez problémů. Ve skutečnosti ale už dlouhou dobu nefungoval pro lidi na českých periferiích a jeho negativa tvrdě dopadala na nejslabší sociální vrstvy v podstatě po celé republice. Zajištění opinion makery, zákonodárce a veřejné intelektuály z center to však příliš nezajímalo. Čest výjimkám. Ve světle koronavirové krize se ale ukazuje, že tyto problémy není dobré ignorovat a že je v zájmu každé společnosti, aby si vypracovala mechanismy, pomocí nichž bude podobné nedostatky rozpoznávat a řešit. V krizových časech totiž tyto problémy najednou zasahují mnohem širší vrstvy společnosti a z problémů „těch druhých“ se stává celospolečenská katastrofa.

Instituce, s jejichž pomocí je možné takové nedostatky odhalovat a řešit, může nejspíše vytvářet a spravovat skutečně jen stát. Neměl by se totiž řídit jen ziskovostí a měl by zohledňovat i otázku bezpečnosti, kvality života, důstojnosti a další aspekty života svých občanů. Po roce a půl s covidovou pandemií je však jasné, že v takovém státě nežijeme. Porevoluční stíhlý stát měl v očích těch nejpřísnějších ideologů pouze dohlížet na hladké fungování tržní soutěže a příliš se neohlížet na ty, kteří v této soutěži neuspějí. Úlohou státu ale není jen mlčky pozorovat, jak se čím dál větší segmenty společnosti propadají na úplné dno. Schopnost a kapacita státu nenechávat lidi na sociálním dně určuje i jeho schopnost zvládat krize a společenské otřesy. Nejde jen o solidaritu s nejchudšími a nejzranitelnějšími, i když i ta by sama o sobě měla stačit, ale jde také o samu

efektivitu státu a společnosti. I v tom totiž porevoluční správa státu do velké míry selhává. Oproti tomu však v české společnosti najdeme řadu osobností, které udržují při životě celé instituce, přestože se jim nedostává dostatečné podpory shora a dělají to tak trochu systému navzdory. Takové osobnosti najdete téměř v každém reportážním textu této knihy a v mnoha případech jsou to skutečně ony, kdo drží lokální společenství při životě a svým každodenním úsilím odvrací kolaps zásadních společenských funkcí, které by bez jejich přičinění už dávno zakrněly a nefungovaly. Právě těmto lidem patří náš obdiv a respekt. Bylo nám ctí, že se s námi setkali a podělili se o své cenné zkušenosti. Jen pouhé zachycení jejich úsilí a každodenní praxe v reportážním textu nám možná může ukázat, kudy vede skutečná cesta k restartu české společnosti – ke skutečnému roku nula.

Jan Bělíček

**Dneska už si
vezmu,
co kde dají**

Saša Uhlová

Přisedl si ke mně ve vlaku. Byl čistě oblečený, milý a usměvavý, tipovala jsem ho na pětadesát let. Ukázalo se, že mu bude za pár měsíců sedmdesát. „Víte, kolik je v Praze ubytoven? Já jsem člověk, kterej před dvěma lety ani nevěděl, že jsou v Praze náky ubytovny. A ono jich je víc než sto!“ svěřil se mi po chvíli. Přede dvěma lety mu zemřela manželka, která se celý jejich společný život starala o domácí finance. Než se zorientoval, dlužil na nájemném a vyhodili ho z bytu. „Čtrnáct dní jsem strávil na ulici, to bylo nejhorší období mého života, to už nechci nikdy zažít. Ale měl jsem štěstí, že mám papíry v pořádku, tak si teď z důchodu platím ubytovnu,“ vykládal. Měsíčně dá 4 500 korun za postel v místnosti se dvěma dalšími lidmi. Záchod a kuchyňku sdílí s dalšími patnácti lidmi. „To pan majitel dobře vydělává,“ řekla jsem mu. „Ano, ten se má dobře, ale já jsem rád, že vůbec existuje. Kdyby nebyl, tak jsem na ulici,“ odvětil smířeně. Na komerční nájem v bytě nedosáhne, třeba i proto, že nemá na kauci. Jeho zdravotní stav je zatím dobrý a na to, co přijde v okamžiku, až bude potřebovat nějakou další pomoc, se snaží nemyslet. Ubytovna je pro něj zatím záchranný kruh, který ho dělí od života na ulici.

Nedostupné bydlení i stárnutí populace jsou problémy, které sužují celou Evropu. Situace v České republice je však oproti západním zemím specifická v tom, že zde v roce 1989 stát převedl bytový fond bezúplatně na obce a ty ho postupně zprivatizovaly. Tak jsme v mnoha obcích ztratili jeden z nejvýznamnějších nástrojů sociální politiky, kterým jsou byty ve vlastnictví obcí nebo státu.

Z šetření v roce 2019 vyplynulo, že v Praze je 31 180 obecních bytů, což představuje přibližně pět procent celkového bytového fondu města. Zhruba 7 700 bytů patří magistrátu, zbytek spravují jednotlivé městské části. Prodej městských bytů dále pokračuje a výstavba komunálních se rozbíhá jen pomalu. Zákon o sociálním bydlení byl v minulosti mnohokrát shozen pod stůl a v posledních letech se o něm už ani nemluví. Vzhledem k politickému směřování naší země není ani příliš pravděpodobné, že by v následujících letech vznikla jakákoli ucelená koncepce bydlení.

Pražský magistrát i jednotlivé městské části tak mají pro svou sociální bytovou politiku čím dál menší manévrovací prostor. Senioři jsou navíc pouze jednou z ohrožených skupin a jen část bytů je pro ně vhodná. Nedostačující nová výstavba, stavění a prodej bytů na investice, masivní nárůst turismu a používání bytů ke krátkodobým pronájmům, stejně jako příliv movitých cizinců vyhnaly ceny nájmu v Praze do absurdních výšin. Nájem v Praze rostly v období mezi lety 2014 a 2018 průměrně meziročním tempem 7,3 procenta. Růst nebyl rovnoměrný, nejprve se zvedly nájem v centru a širším centru, později zasáhl skokový nárůst i okraje Prahy. Oproti tomu důchody rostly mnohem pomaleji a až ke konci tohoto období.

Ve výsledku se tu tak setkávají tři závažné problémy, které činí stárnutí v Praze obtížným. Prvním je bytová krize,